



Universiteit
Leiden

The Netherlands

Het zaidisme: een positie tussen soennisme en sjiisme?

Pukhovaia, E.

Citation

Pukhovaia, E. (2025). Het zaidisme: een positie tussen soennisme en sjiisme? *Zemzem. Tijdschrift Over Het Midden-Oosten, Noord-Afrika En Islam*, 2025(2), 16-24. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4293180>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4293180>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het zaidisme: een positie tussen soennisme en sjiïsme?

Ekaterina (Kate) Pukhovaia

De zaidieten worden over het algemeen gezien als een sjiitische groepering. Historisch hebben zij hun sjiitische houding echter altijd gecombineerd met uitgesproken soennitische ideeën. Aan de ene kant konden de zaidieten dankzij deze flexibiliteit voortbestaan als een van de oudste sjiitische gemeenschappen. Aan de andere kant creëerde en creëert het nog altijd uitdagingen voor de zaiditische identiteit.

De oorsprong van de zaidieten

In de eerste eeuw van de islam steunden verschillende groepen het leiderschap van Ali ibn Abi Talib (gest. 661), de vierde van de zogenaamde rechtgeleide kaliefen en neef en schoonzoon van de profeet Mohammed. Onder deze pro-Alid-groepen ontwikkelden de zaidieten zich als eerste tot een afzonderlijke politiek-religieuze gemeenschap. Ze zijn vernoemd naar Zaid ibn Ali, de klein-

Zaid sprak over de noodzaak van politieke actie.

zoon van Hoessein, de martelaar van Karbala, en de zoon van Ali Zayn al-Abidin, de vierde van de twaalf imams die door de twaalver-sjiieten (of imami's) worden erkend. In 740 stond Zaid in een mislukte revolte op tegen de Omayyaden die hij, net als veel andere vertegenwoordigers van de *Ahl al-Bayt* (afstammelingen van de profeet Moham-

med), zag als onrechtvaardige leiders.¹ Met deze actie ging Zaid ibn Ali niet alleen in tegen de Omayyaden, maar ook tegen veel van zijn eigen familieleden die kozen voor een volgzame houding en liever niet betrokken raakten bij de politiek. Zaid sprak daarentegen over de noodzaak van politieke actie. Hij geloofde



Het zaidisme is onlosmakelijk verbonden met het landschap van Jemen. Foto: Rod Waddington, CC BY-SA 2.0. Bron: Flickr, via https://www.flickr.com/photos/rod_waddington/9815548576

dat de leider van de moslimgemeenschap een afstammeling van de Profeet behoorde te zijn, een *Alid*, die vroom was en veel van de islam wist. Tegelijk, en in tegenstelling tot andere sjiëten, vond hij dat zo'n persoon een oproep (*da'wa*) moest doen om zijn volgers te bewegen tot strijden voor zijn visie van een rechtvaardige staat.

De ideeën die Zaid de wereld in bracht met zijn acties hadden impact – niet alleen voor de gemeenschap van zijn volgers, maar ook voor de bredere moslimpolitiek. Ze raakten een snaar bij andere ontevreden tegenstanders van de Omayyaden. Zo beïnvloedde de vroege ontwikkeling van de zaidieten de beweging die uiteindelijk de eerste islamitische dynastie omverwierp. De Abbasiden, die als gevolg van deze revolutie aan de macht kwamen, hadden een nauwere genealogische band met de Profeet dan de Omayyaden, en in hun vroege geschiedenis namen zij enkele ideeën over van de proto-sjiitische pro-Alid-groeperingen, waaronder de zaidieten. Op die manier beïnvloedde Zaid ibn Ali de ontwikkeling van sjiitische identiteiten nog voor het sjiïsme een afzonderlijke beweging vormde.

Identiteit gedreven door debat en rebellie

Voor de zaidieten was de Abbasidische overwinning echter geen positieve ontwikkeling. Volgens veel afstammelingen van de Profeet hoorden de Abbasiden niet bij hun genealogische groep, de *Ahl al-Bayt*, en de nieuw geïnstalleerde dynastie begon hun voormalige aanhangers onder de Alids en pro-Alids al snel

Zaiditische denkers namen de mu'tazilitische theologie over

te vervolgen. Daarom zetten de zaidieten hun rebellie voort gedurende het eind van de achtste en begin van de negende eeuw.² Dit politiek activisme van de zaidieten was verweven met hun deelname aan theologische en juridische debatten van die tijd. In de loop van die intellectuele betrokkenheid, namen zaiditische denkers de mu'tazilitische theologie over – een stroming die bekendstond om het promoten van rationele argumentatie en het benadrukken van de menselijke vrije wil en persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn daden. Deze denkrichting paste bij de zaidieten, die hun gemeenschap immers probeerden aan te zetten tot politiek activisme. De aanname van het mu'tazilisme door de zaidieten is heel belangrijk geweest, want toen de belangrijkste moslimlanden afstand namen van deze theologie waren de zaidieten de enige groep die de teksten van de mu'tazilitische grondleggers bewaarden en hun gedachtegoed verder ontwikkelden.³

Een centraal figuur in deze periode van de zaiditische geschiedenis was Qasim al-Rassi, een zaiditische geleerde en afstammeling van de Profeet, die woonde in de Hijaz (het gebied in het westen van het Arabisch Schiereiland). Hij stelde talloze juridische geschriften op die de basis zouden vormen van de zaiditische identiteit als rechtsschool.⁴ Voor deze bijdrage erkende de zaiditische gemeenschap hem als imam, ook al nam hij nooit een politieke rol op zich. Qasim al-Rassi bleef de zaiditische ideeën verder ontwikkelen. Hij benadrukte dat de moslingemeenschap alleen geleid kon worden door een afstammeling van de Profeet, die zowel een voorbeeld was van vroomheid als een capabele politiek leider. Zo iemand zou de kwaliteiten van een religieus geleerde combineren met de militaire en politieke vaardigheden die nodig zijn om een staat op te bouwen en te onderhouden. Van een dergelijke rechtvaardige leider, of imam, werd verwacht dat hij tegen onrechtvaardigheid zou opstaan door een gemeenschap van volgers te mobiliseren. Door het werk van Qasim al-Rassi werden de ideeën van Zaid, die vooral tot uitdrukking waren gekomen in zijn daden, vastgelegd in wetboeken die tot op de dag van vandaag de kern vormen van de zaiditische identiteit.

De verwevenheid van religie en politiek

In 864, meer dan een eeuw na de zaiditische opstand, slaagden de zaidieten

er eindelijk in hun eigen imamaat te stichten in het noorden van Iran, in de Kaspische regio. Kort daarna, in 897, volgde een imamaat in de Jemenitische hooglanden.⁵ De oprichting van deze twee staten opende een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van het zaidisme. Van nu af aan ontwikkelde het zaidisme zich binnen een specifieke geografische, sociale en intellectuele context: aan de randen van de moslimwereld, in de berggebieden waar de mensen geworteld waren in stamverbanden en tradities van zelfbestuur. Enerzijds blijkt hieruit het onvermogen van het zaidisme om steun te vinden in de centrale landen van de islam, iets waar andere vertakkingen van het sjiïsme wel in slaagden. Anderzijds wijst het lange, maar marginale voortbestaan van het zaidisme op een zekere weerbarstigheid en flexibiliteit die weerklank vond bij de mensen die deze perifere gebieden bevolkten.

De staten die de zaidieten stichtten waren geen rijken, maar gebieden met lokale overheden omringd door machtige vijanden. Het overleven van het zaidisme als religieuze identiteit raakte verstrengeld met het politieke overleven van deze staten, wat aanpassing vereiste. Zaiditische staatslieden zouden vanaf dat moment worstelen met de volgende vragen: hoe balanceer je de zaiditische

Wat maakt een zaiditische staat nog zaiditisch?

vereiste van politiek activisme met de nodige stabiliteit? Hoe onderscheid je je eigen staat van concurrerende politieke projecten, of die nu soennitisch zijn of van een andere sjiitische denominatie? Wat maakt een zaiditische staat zaiditisch en hoe behoud je de identiteit van de gemeenschap?

De noodzaak om de eigen identiteit te behouden in strijd én in dialoog met andere gemeenschappen maakte kennisproductie en kennisbehoud tot een speerpunt binnen de zaiditische gemeenschap. Duizenden manuscripten van deze verder niet grote groepering zijn overgeleverd, waaronder unieke teksten die nergens anders te vinden zijn. De poging om dit erfgoed te bewaren en beschikbaar te stellen aan onderzoekers heeft in het afgelopen decennium geleid tot een verandering van ons begrip van het belang van de zaiditische gemeenschap voor de islamitische geschiedenis.⁶

Concurrentie met andere sjiieten

Een van de eerste uitdagingen voor de zaidieten bij het begin van hun staatsopbouw was de vraag hoe ze zich konden onderscheiden van andere sjiitische politieke projecten. De zaiditische imamaten kregen vorm toen het Abbasidische Rijk in verval raakte. In zowel Iran als Jemen kregen zij echter nieuwe concurrentie, namelijk van de ismailieten. De ismailieten deelden veel eigenschappen met de zaidieten. Ook zij benadrukten het leiderschap van de *Ahl al-Bayt* en



De Zaiditische manuscripttraditie is de belangrijkste bron van onze kennis over de theologische, juridische en intellectuele geschiedenis van deze tak van de islam. Het is ook een rijke bron voor de sociaal-politieke en culturele geschiedenis van Jemen als geheel. Een Jemenitisch manuscript, Or. 25.183, ff. 1b-2a. Bron: Leidse Universiteitsbibliotheek

riepen op tot actie tegen onrechtvaardig leiderschap. Maar in tegenstelling tot de zaiditische imams, beweerden de ismailitische leiders toegang te hebben tot verborgen esoterische kennis. Zij waren dus de enige bron van verlossing voor de moslimgemeenschap. Zaiditische religieuze geleerden benadrukten het belang van het imamaat voor het regelen van zaken voor de gemeenschap als geheel en ontkenen dat de imam verantwoordelijkheid droeg voor de spirituele ontwikkeling van zijn volgers of geheime kennis bezat.

Concurrentie met soennieten

De zaiditische visie van het imamaat zegevierde in Jemen, waar het de strijd met de ismailieten van de tiende tot de vijftiende eeuw overleefde. Met de jaren creëerde deze getemperde definitie van de rol van imam nieuwe uitdagingen, aangezien die wel erg veel gelijkenissen vertoonde met diens positie binnen het soennisme. Ook de soennitische meerderheid had een scheidslijn getrokken tus-

sen het politieke bestel en individuele religieuze praktijk. Als er geen verschil is, wat maakt het zaiditische imamaat dan nog zaiditisch? Was het feit dat de imam lid was van de *Ahl al-Bayt* dan het enige dat zorgde voor politieke eenheid? Deze 'soennitische uitdaging' werd geïntensifieerd toen nieuwe lokale soennitische machten in Jemen opkwamen. In reactie daarop ontwikkelden zich verschillende stromingen binnen het zaidisme, waarbij sommige pleitten voor nauwere dialoog met soennitische denkers (dit wordt soms aangeduid als 'de soennificatie van zaidisme'), en andere daartegen waren. Uiteindelijk namen sommige zaiditische denkers een non-*madhhab* benadering aan, die beargumenteerde dat de verdeling in rechtsscholen een aberratie was in de intellectuele geschiedenis van de islam.⁷

Het politieke systeem stabiliseren

Een van de gevolgen van de zaiditische focus op de noodzaak van een politieke opstand geleid door de imam was dat er geen ruimte was om dynastieën te vormen. Wanneer een imam overleed ontstond er een strijd om de opvolging en kon ieder lid van de *Ahl al-Bayt* een gooi naar de macht doen. Dit creëerde bij iedere machtsovername het risico op oorlog en instabiliteit. De zaiditische wetgeving beschreef een geïdealiseerd systeem waarin strijdende kandidaten tot consensus kwamen en de beste uit hun midden erkenden. In de praktijk dreigde de verbeterde en gewelddadige competitie de toch al kleine zaiditische gemeenschap te splijten. Een dynastie leek de enige mogelijke manier om continuïteit te garanderen voor een politieke staat binnen een wereld in beweging.

Tegelijkertijd was de strijd om het imamaat een onderscheidende eigenschap van het zaiditische politieke systeem en daarmee een belangrijk element van de zaiditische religieuze identiteit. Deze discrepantie zette de zaidieten onder druk, en hun middeleeuwse geschiedenis in Jemen staat bol van pogingen, veelal gewelddadig, om dit recht te breien. Uiteindelijk scheidden politieke praktijk en rechtstheorie hun wegen.⁸ Terwijl een dynastie, bekend als de Qasimi's, het zaiditische imamaat bestuurd tussen 1598 en 1853, bleef de zaiditische rechtstheorie de traditionele visie van meritocratische leidersselectie herhalen. Wat dat betreft kwamen de zaidieten tot hetzelfde resultaat als de soennieten: ze lieten het idee van het kalifaat in de rechtstheorie nooit los, terwijl ze leefden onder dynastieën die niet met dat idee in overeenstemming waren.

Moet het zaidisme politiek zijn?

Er zijn altijd zaiditische denkers geweest die probeerden het religieuze los te koppelen van het politieke. De mutarrifiyya-beweging, die zich verzette tegen leiderschap op basis van afstamming, is wat dat betreft historisch het meest betekenisvol. Zij werden prominent in Jemen in de twaalfde en dertiende eeuw

en vochten fel tegen de zaiditische imams.⁹ De mutarrifiyya worden nog altijd slecht begrepen. Heel weinig van hun geschriften zijn overgeleverd door de gerichte verwoesting van hun geschreven erfgoed.¹⁰ Daardoor komt de meeste informatie over hen van hun tegenstanders. Toch is er sinds de opkomst van de Houthi-beweging in Jemen hernieuwde interesse in deze ‘vrije denkers’ van het zaidisme.

De Houthi’s, of de Ansar Allah, kwamen in de jaren negentig op in de noordelijke provincies van Jemen. De groep, die nu in verschillende westerse landen als terroristische organisatie wordt aangemerkt, richtte zich aanvankelijk op specifieke lokale problemen, voornamelijk als gevolg van Jemens burgeroorlog (1962-1970), en op de toenemende Saoedische invloed die de zaiditische ge-

hernieuwde interesse in deze ‘vrije denkers’

meenschap de marges van het politieke en sociale leven in duwde. De zaiditische opleving, waar de Houthi-beweging deel van uitmaakt, probeerde de situatie te verbeteren door het zaidisme te herinterpreteren voor de moderne tijd. Dit betekende een

focus op sociale orde en rechtvaardigheid in een gemeenschap geleid door leden van de *Ahl al-Bayt*, maar niet per se een imam. Na aanvallen vanuit de overheid, bekend als de Sa’da-oorlogen (2004-2010), tegen de opkomende Houthi-beweging, brak in 2014 een nieuwe burgeroorlog uit, die nog altijd voortduurt.¹¹

Het is in reactie op de expansie van de Houthi’s dat de middeleeuwse mutarrifiyya meer aantrekkingskracht kregen in de Jemenitische context. De mutarrifiyya worden gezien als een groep die lokale zelfvoorzienende gemeenschappen aanmoedigde. Daarmee lijken ze tegenwicht te kunnen bieden aan de onderdrukking die Jemenieten ondervinden van de zaiditische afstammelingen van de Profeet, voor wier regime de Houthi’s pleiten.¹² Dit is althans hoe de mutarrifiyya worden voorgesteld in *Waqash: Hijrat al-Shams* (*Waqash*: De migratie van de zon). Dit is een van de laatste romans van Walid Ahmad Dammaj (1973-2022), een Jemenitische banneling die veel van zijn literaire werk wijdde aan religieuze identiteit en politiek in Jemen.¹³ Het is goed te begrijpen dat deze voorstelling van de mutarrifiyya aanlokkelijk is als tegengewicht voor het politieke project van de Houthi’s, maar dat betekent niet dat ze historisch ook accuraat is.

Conclusie

De geschiedenis van het zaidisme lijkt misschien onbetekenend in vergelijking met het verloop van grote sjiiitische gemeenschappen. Deze historiek komt tot op zekere hoogte neer op een reeks mislukte revoltes en de ontwikkeling van kleine staatjes in moeilijk toegankelijke regio’s. Maar die marginale geschiedenis heeft wel veel waardevolle lessen te bieden voor ons begrip van de islam als

geheel. Hij dwingt ons na te denken over hoe uitwisseling tussen verschillende gemeenschappen binnen de islam invloed kan hebben op de ontwikkeling van sektarische bewegingen. Het zaidisme is het resultaat van continue gedachte-wisselingen binnen een groep die zich probeert te definiëren ten opzichte van het soennisme en van andere sjiitische bewegingen. Die denkoefening in vergelijkende termen kunnen we ook toepassen op bredere islamitische religieuze en intellectuele ontwikkelingen.

Het zaidisme wijst eveneens op de kracht van afhankelijkheid en toeval in de geschiedenis. Als de zaidieten het mu'tazilisme niet hadden aangenomen, hadden we heel weinig geweten over deze invloedrijke intellectuele beweging. Het toont daarnaast het

belang van geografische en sociale context, omdat de ontwikkeling van het zaidisme nauw verwe-

Het zaidisme is het resultaat van continue gedachteswisselingen

ven is met het sociopolitieke leven in het noorden van Iran en de Jemenitische hooglanden. Hoe zou ons begrip van het soennisme en andere takken van het sjiisme veranderen als we, net als de historici van het zaidisme, een gevoeligheid inbrachten voor de concrete sociaal-geografische omstandigheden waarbinnen die religieuze bewegingen zich ontwikkelden?

Ekaterina (Kate) Pukhovaia is universitair docent aan de Universiteit Utrecht en conservator van oriëntaalse manuscripten en bijzondere collecties aan de Universiteitsbibliotheek Leiden.

Vertaald door Judith Naeff

Noten

1 Najam Haider, *Shī'ī Islam: An Introduction* (Cambridge University Press, 2014), 85–90; Natalie Kontny-Wendt, “Zaydī rebellion in the *Kitāb al-Futūḥ* of Ibn A‘tham (fl. around 320/932): The case of *Yahyā b. Zayd b. ‘Alī* (d. 125/743), (d. 125/743),” blogpost in de *Zaydī Studies Series* van de *Leiden Arabic Humanities Blog*, 30 augustus 2023, voor het laatst geraadpleegd op 23 september 2025, www.leidenarabichumanitiesblog.nl/contributors/natalie-kontny-wendt.

2 Amikam Elad, *The rebellion of Muhammad al-Nafs al-Zakiyya in 145/762: Ṭālibīs and early ‘Abbāsids in conflict* (Brill, 2016)..

3 Hasan Ansari, “The Shī'ī Reception of Mu'tazilism (I): Zaydis,” in *The Oxford Handbook of Islamic Theology*, red. Sabine Schmidtke (Oxford Handbooks, 2014), 181–195..

- 4 De essentiële en ongeëvenaarde studie van Qasim al-Rassi is Wilferd Madelung, *Der Imam al-Qāsim ibn Ibrāhīm und die Glaubenslehre der Zaiditen* (De Gruyter, 1965).
- 5 Wilferd Madelung, “The Minor Dynasties of Northern Iran,” in *The Cambridge History of Iran, Volume 4: The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs*, red. R. Frye (Cambridge University Press, 1975), 198–249; Cornelis van Arendonk, *De opkomst van het Zaidietische imamaat in Yemen* (E.J. Brill, 1919).
- 6 Sabine Schmidtke, “The Zaydi Manuscript Tradition: Virtual Repatriation of Cultural Heritage”, *IJMES* 50 (2018): 124–128; *The Zaydi Manuscript Tradition*, voor het laatst geraadpleegd op 23 september 2025, www.ias.edu/digital-scholarship/zaydi_manuscript_tradition.
- 7 Bernard Haykel, *Revival and Reform in Islam: The Legacy of Muhammad al-Shawkani* (Cambridge University Press, 2003); Bernard Haykel en Aron Zysow, “What Makes a Maḏhab a Maḏhab: Zaydī debates on the structure of legal authority,” *Arabica* 59 (2012), 332–371.
- 8 Ekaterina Pukhovaia, “Transfer of power in the Sharaf al Dīn imamate (912–980/1506–1573): theory and practice,” *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 54 (2025), 281–285.
- 9 Johann Heiss en Eirik Hovden, “Competing Visions of Community in Mediaeval Zaydī Yemen,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 59, nr. 3 (2016): 366–407.
- 10 Een opmerkelijke uitzondering is het biografische woordenboek dat vooraanstaande leden van deze gemeenschap beschrijft, mannen en vrouwen. *Musallam al-Lahjim al-Juz’ al-rabi’ min Kitāb akhbār al-Zaydiyya min Ahl al-Bayt ‘alayhim al-salam wa-shi’atibihim fi l-Yaman. Al-Mutarrifiyya*, red. M. al-Aḥmadī (Sanaa: al-Jil al-Jadid, n.d.).
- 11 Marieke Brandt en Alexander Weissenburger, “Ḥūthīs (Houthis),” in *Encyclopaedia Islamica Online*, red. Farhad Daftary en Wilferd Madelung (Brill, 2021).
- 12 Marieke Brandt, “A stray bullet from the seventh century hit Yemen”: Anti-Zaydi polemics and the politics of genealogy in al-Ghobari’s *Al-Qabīlah al-Hāshimiyyah*,” blogpost in *Zaydi Studies Series* van het *Leiden Arabic Humanities Blog*, 6 juni 2023, voor het laatst geraadpleegd 23 september 2025, www.leidenarabichumanitiesblog.nl/contributors/marieke-brandt.
- 13 Eirik Hovden, “Mutarrifiyya” in *Encyclopedia of Islam Three Online* (Brill, 2021); Osama Ali, Fadhlilāh Gubari, Julia Gurol en Abdulsalam al-Rubaidi, “Narratives of (In)Justice in Contemporary Yemeni Novels: Representations of Socio-Political Practices and Normative Constructions.” *CARPO Study*, 22 maart 2022, voor het laatst geraadpleegd 13 augustus 2025, carpo-bonn.org/media/pages/publikationen/carpo-studies/narratives-of-in-justice-in-contemporary-yemeni-novels/6c1215ee7f-1733145310/carpo_study_11_22-03-22.pdf.